Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 47, Ağustos 2020, s. 1-18

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44868>

Prof.Dr. Emel KOÇ

Gazi Üniversitesi Felsefe Grubu Eğitimi, emelkoc@gazi.edu.tr.

orcid no:0000-0001-6358-0581

MİZAH / NÜKTE VE EĞİTİM: BİR HALK EĞİTİMCİSİ OLARAK NASREDDİN HOCA

Özet

Nasreddin Hoca XIII. yüzyılda Haçlı ve Moğol istilaları sebebiyle yoksulluk ve sıkıntı çeken Anadolu Halkının içinde yaşayan, onların kanayan yaralarını sarmaya çalışan bir halk eğitimcisidir. O, içinde yaşadığı kaos dönemine rağmen her zorluğu aşmanın kolay bir yanı olabileceğini göstermeye çalışarak, toplumun dayanışma gücünü artırmıştır. Hoşgörülü ve iyimser bir kişiliğe sahip olan Hoca, insanları mizah yoluyla eğitmiş, hikmet ve ibret dolu nükteleri ile insanlara ümit ve yaşama sevinci aşılamanın yanı sıra, kültürümüzün yitirdiği değerlere ilişkin bir hatırlatmada bulunmuştur. Toplumdaki çelişkileri, aykırılıkları, sapmaları adeta gülünç olma cezası vererek sorgulamıştır. O, dostluk, iyimserlik, dayanışma, hoşgörü içeren fikirleriyle Türk dünyasının ötesine taşan evrensel bir kişiliktir. **Anahtar kelimeler:** Eğitim, halk eğitimi, mizah, nükte, değer.

HUMOUR / WIT AND EDUCATION: NASREDDIN HODJA AS A PUBLIC EDUCATOR

Abstract

Nasreddin Hodja is a public educator lived among the Anatolian folk living in poverty and undergo caused by Crusade and Mongolian occupations during XIII century who tried to heal their bleeding wounds. He enhanced the solidarity power of the society despite the experienced chaos period by endeavoring to demonstrate the existing easy ways when overcoming each severity. Hodja, with an indulgent and optimistic character, educated the people in sense of humour, beside inspiring

hope and joy of living to people by his wits full of wisdom and lessons he also reminded us about the lost values of our culture. He examined the paradoxes, discongruities, deviations in the society by simply punishing them by satire. He is an universal personality overflowing beyond the Turkish world with his ideas comprising friendship, optimism, solidarity, and indulgence.

Keywords: Education, public education, humour, wit, value.

Nasreddin Hoca, XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde yaşayan bir mutasavvıf, ahlakçı ve eğitimcidir. Hoca, bilgi, ahlak ve erdemin savunuculuğunu yapan, gerek bireysel gerekse toplumsal yanlışlıkları, çelişkileri, aykırılıkları eleştirerek, doğrusunu göstermek isteyen, yitirmeye yüz tutan değerlerin topluma yerleştirilmesine hizmet eden kültürümüzün seçkin şahsiyetlerinden biridir.

Bilgin ve bilge bir kişilik olan Nasreddin Hoca, birçok yerli ve yabancı kaynağa göre 1208 yılında Eskişehir iline bağlı Sivrihisar ilçesinin Hortu köyünde dünyaya gelmiştir. (Efe,2004:7) Bu konuda farklı görüşler mevcut olsa da, Hoca'nın tarihi kişiliğiyle ilgili bilgi veren eski kaynaklar, arkeolojik buluntular, yerli ve yabancı ilim adamlarının çalışmaları Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'ın Hortu köyünde doğduğu şeklindeki bilgilere kesinlik kazandırmıştır. (Özçelik, 2005:24)

Babası köyün imamlığını yapan Abdullah Efendi, annesi Sıdıka Hanım'dır. Hoca, zamanının bütün dini ve müspet ilimlerinden haberdardır. O, ilk dini bilgilerini babasından almış, dönemin din alimlerinden Seyyid Hacı İbrahim'in derslerine devam etmiş, Seyyid Mahmud Hayrani'den tasavvuf dersleri almış ve ona intisap etmiştir. İslam diniyle ilgili çalışmalarını sürekli devam ettirmiş, müderris olmuş, medresede ders vermiş, müderrisliğinin yanı sıra kadılık da yapmıştır. Hocalık ve bilgelik görevini her kesimden insan arasında, camide, dergahta, kahvede, devlet adamlarının yanında kısacası farklı ortamlarda sürdürmüştür. (Özçelik, 2005:24; Efe,2004:8)

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem olan XIII. yüzyıl Türk tarihi açısından önemli zaman dilimlerinden biridir. Anadolu Türkleri bu yüzyılın ilk yarısında fevkalade bir yükselişe tanık olurken, yüzyılın ikinci yarısından itibaren benzeri az görülen bir inişe geçmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin idbar devrini temsil eden Babaîler isyanı (1240), Moğolların Anadolu'ya girişi ve Anadolu'yu istilaları (1243-1250), Selçuklu Şehzadeleri arasındaki taht mücadeleleri (1254-1264), Hatiroğlu Şerefeddin isyanı (1276), Karamanoğullarının Konya'yı ele geçirmeleri ve öteki adıyla Cimri isyanı (1277) gibi Anadolu Türklerinin hayatında büyük tahribatlara yol açan hadiseler arka arkaya sıralanmıştır. Özellikle Moğol istilasını tüm yönleriyle Anadolu Türklüğü için tam bir felakete dönüştürmüş, Moğol ordularının masraflarının karşılanması ise Anadolu halkını yoksulluk ve sıkıntılara düşürmüştür. (Turan,1997:75) Böylece XIII. yüzyıl kültür tarihimizde bir "bunalım çağı" olmasının yanı sıra, "tasavvuf yüzyılı" olarak da yerini almıştır. Zira Anadolu halkı bu kaos döneminde manevi huzuru "tasavvuf" düşüncesinde bulmuştur.

İşte böyle bir kargaşa döneminde Nasreddin Hoca, çağdaşı olan Mevlânâ Celaleddin-î Rumî, Hacı Bektaş-î Velî, Yunus Emre, Şeyh Edebali, Sarı Saltuk gibi kültürümüzün diğer seçkin simalarıyla birlikte ciddi bir misyon üstlenmiştir.

Bu isimler, şiirleriyle, manevi telkinleriyle, irşat hizmetleriyle, yöneticileri ve halkı iman, ahlak ve erdem konularında bilinçlendirerek bu zor günlerin en az zararlı kapatılmasına uğraşırken, Nasreddin Hoca da diğerleriyle birlikte aynı değerler için mücadele etmiştir. Ancak o söylemlerinde mizah/nükte yolunu kullanmayı tercih etmiştir.

Nasreddin Hoca, bunalım döneminin adeta toz duman ortamı içindeki umutsuz insanlarını “İslami ahlak paradigması” dahilinde tefekküre yönelterek Anadolu’nun Haçlı ve Moğol saldırılarıyla kanayan yaralarını tedavi etmeye çalışmış, mizah yoluyla insanlara ümit ve yaşama sevinci aşılamış, hikmet ve ders dolu fıkralarıyla onlara yanlışı ve doğruyu göstermiş, yitirilen değerlerimizi hatırlatmıştır. (Özçelik,2005:20) Mizah, insanların duygu ve düşüncelerini etkileyebilmenin doğrudan ve en verimli yollarından biri olduğu için Nasreddin Hoca, eğitici mesajlarını bu yolla vermeyi tercih etmiştir.

Şüphesiz mizah toplumsal tabuları yıkma, bireyselliğin ötesine yükselen sosyal eleştiriler yapabilme, birey ya da gruplar arasındaki ilişkileri sağlamlaştırabilme, korku ve endişelere karşı olumlu enerjiyi yükselterek kendini iyi hissettirebilme ve güldürürken düşündürebilme vb. özellikleriyle gayet etkili olan bir üsluptur.

Hal böyle olunca Nasreddin Hoca da, Türk halkının sorunlarına nükte yoluyla dikkat çekmiş, uyarılarını bu yolla yapmış, halkın bilgisizliğinden kaynaklanan yanlışların nükte yoluyla yerilebileceğini ve düzeltilebileceğini fark etmiştir. Aldığı tasavvuf eğitiminin de etkisiyle insanları kırmamaya, gönülleri incitmemeye özen gösteren Hoca, nükteyi bir tür “sosyal denetim mekanizması” şeklinde kullanmıştır. Toplumdaki farklılıkları, aksaklıkları, aykırılıkları adeta gülünç olma cezası ile hesaba çekmiştir. Hoca ince bir zeka ve bilgelik ürünü olan nükteleriyle kültürümüzün gülen yüzü olmuştur.

Nasrettin Hoca’nın fıkralarının yorumlanmasında farklı eğilimler bulabilmek mümkündür. Bir yandan Hoca’nın tasavvufi bir yönünün olması Hoca’nın fıkralarında doğal olarak tasavvufi gerçekleri ve tasavvufi bir ahlâkı telkin etmek istediği görüşüne sebebiyet vermiş, bu doğrultuda fıkraların esas itibarıyla tasavvufi açıdan yorumlanması gerektiğini düşünenler olduğu gibi, fıkraların tasavvufi yönden yorumlanmasını uygun bulmayanlar da mevcut olmuştur.

Biz bu çalışmada Hoca’nın nüktelele işlenmiş düşüncesinin eğitim açısından önem taşıyan prensiplerine dikkat çekmeyi amaçlıyoruz.

I.MİZAH/NÜKTE YOLUYLA EĞİTİM

Mizah, beğenilme ya da hoşla gitme özelliği nedeniyle insan düşüncesini ve davranışlarını etkileme açısından, en etkili anlatım tarzlarından biridir. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’te “mizâh” kelimesinin aslının “mûzâh” olduğu vurgulanarak, “mizâh kelimesinin “şaka, latife, eğlence” anlamlarına; “lâtîfe’nin ise a. Güldüren tuhaf ve güzel söz; b. Hikâye, şaka (Devellioğlu,1986:782) anlamlarına geldiği ifade edilir.

Mizahın bir yandan sanat ve edebiyatla olduğu gibi, yaşamın farklı alanlarıyla da sıkı bir bağının bulunması diğer yandan hiciv, istihza, nükte, ironi gibi türlerle iç içe geçebilmesi bir kavram ve sınır belirleme sorunu oluşturmakta ve mizahın ne’liğinin belirlenmesini güçleştirmektedir. (http://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/5_Okan-Alay_-MİZAH-KAVRAMI-VE-MİZAHIN-TARİHSEL-SÜRECİ) Bu güçlüğü en belirgin örneklerinden

birini, “mizah” ile “nükte”nin ayrımının yapılmasına rağmen zaman zaman birbirinin yerine kullanılmalarında görebilmek mümkündür.

Nükte günümüzde “ince anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, espri” (tdk.sozluk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Edebiyat terminolojisi içinde nükte, bugün “mizahla ilgili olarak, şaka yollu mizahî söz” anlamında kullanılsa da, eskiden “herkesin kavrayamayacağı cinsten ince anlamı olan, kolay anlaşılamayan, ancak erbabının anlayabileceği ustaca, zekice söylenmiş söz” anlamında kullanılmıştır. Nükte’de büyük bir incelik, gizli bir duyuş ve düşünüş vardır. Nükte’nin amacı yalnız güldürmek değil; güldürürken, aynı zamanda derinden düşündürmek ve insanda ince duygular uyandırmaktır. Dolayısıyla nüktede az bulunurluk, zekice söyleme, kolay anlaşılamama ve incelik esastır. (Gönel,2011:167; Göçgün,2009:174)

Bu bağlamda Agâh Sırrı Levend’in “mizah” ile “nükte” konusundaki şu belirlemesi dikkate değerdir: Mizah, “Şaka ve latife” demektir. Latifenin değeri latif olmasıyla ölçülürken, mizahî bir eserin edebî sayılabilmesi, ince bir nükteyi ve zarif bir mazmunu içinde barındırmasına, “asaba değil, zekâya hitap etmesi”ne bağlıdır (Levend,1984:522; Gönel, 2011:168)

Bu belirleme mizahın, İngilizce’de “humour” kavramı ile karşılanırken, nükte’nin karşılığını zarif ve ince söz anlamında bir kelime olan “wit” ile karşılanmasında da açıklıkla görülür. (Göçgün, 2009:174) Nükte “zekice dokunmuş bir ifade ve düşüncedir.” (<https://literarydevices.net/wit/>) Nüktenin kâhkahayı ya da gülmeyi uyaran bir yönü olsa da, gülme bir amaç değil, bir araçtır. Nükte, ilim ve irfan sahibi kimselerin uyumsuzlukları, ayrılıkları, eleştiri yöntemlerinden biridir. (Tural,1991: 54) Bu sebeple, nükte bir yönüyle istihza eden veya hesaplaşandır da. Dolayısıyla nüktenin amacının değil, sonucunun gülme ya da daha doğru bir ifadeyle gülümsetme olduğu söylenebilir.

Ayrıca nükte, sözün asıl anlamı dışında kullanılmasıyla oluşan ifade sanatları taşır. Bu yüzden dinleyenlerden yüksek bir kavrayış gücü istemenin yanı sıra, yol gösterip istihza ile ağır payı veren bir cezalandırma olduğu için toplumun idrakine, kültürün bir değerini, bir normunu hatırlatma fonksiyonu da vardır. (Tural, 1991:54-55)

Hal böyle olunca pek çok düşünür nükte ve latifenin derinlikli bir bilgi ve ince bir zeka gerektirdiğini ve asla salt bir komiklik ya da gevezelik olmadığını vurgulamışlardır. Onlar nükte ve lâtifelerin daima lojik bir yönü olması gerektiği, yani bunların, akla, mantığa dayanması ve hitap etmesi gerektiği düşüncesine sahip olmuşlardır. (Keklik,1983:80-81)

Fransız düşünür H. Bergson (1859-1941) insanın sadece gülen değil, güldürmesini de bilen tek canlı olduğunu, gülmenin ise “zihinsel bir süreç” olduğunu ve ancak arı zekalı insanlardan oluşan bir toplumda mümkün olabileceğini belirterek, *Gülme* adlı eserinde gülmenin toplumsal işlevini ortaya koymayı amaçlamıştır. Ona göre gülme toplumsal düzen/düzenleme açısından önemlidir. Bergson, gülmenin toplumsal yaşamın bazı gerekliliklerine yanıt vermesi ve toplumsal bir anlam taşıması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Ona göre toplum karşılıklı olarak bir “uyum” durumunun devamlılığını talep eder. Kişiler arasında basmakalıp bir anlaşma yeterli değildir; toplum, sürekli bir karşılıklı uyum çabası içerisindedir. Öyleyse toplum, karakterin, aklın, hatta bedeninin her katılığına kuşku ile bakma durumundadır; çünkü bu katılık, çevresinde toplumun merkezileştiği ortak bir bağlamdan uzaklaşmaya yönelen bir ayrıksılığın belirtisidir. (Bergson, 1996: 11-18) O halde Bergson’a

göre insanın toplumsal bir varlık olması, onun toplumda mevcut olan kurallara uymasını gerektirir. Gülmenin temel işlevi de burada ortaya çıkar.

Gülmenin eğitici bir yönü bulunduğunu ve doğal ortamının toplum olduğunu düşünen Bergson, gülmenin temel işlevinin, ayrıkçı eğilimleri cezalandırmak olduğunu, onun katılığı yumuşaklık olarak düzeltme rolünü üstlendiğini, insanları birbirleriyle yeniden uyumlu duruma getirmek, nihayet sivrilikleri törpülemek ya da gidermek durumunda olduğunu düşünür. (Bergson, 1996:91) Böylece Bergson gülmenin, gülünç bulunmanın ya da utandırılmanın bir denetim mekanizması rolü oynayabileceği vurgusunu yapar.

Bergson'a göre gülme, deniz dalgalarının sahile çarpışlarından sonra görülen beyaz hafif köpüklere benzer. Sahilde oynayan bir çocuk, ondan bir avuç alınca elinde sadece tuzlu ve acı birkaç damla su kaldığını görünce şaşırır. Gülmenin doğuşu da bu köpüğün doğuşu gibidir, yani gülme, toplum hayatının dış yüzündeki isyanların simgesidir ve bu sarsıntıların izlerini anında çizmektedir. O da benzediği köpük gibi parlak ve şendir ama bu beyaz köpüğü incelemek üzere ele alan bir filozof da, onda pek az cevhere karşılık, çok nicelikli acılar bulacaktır.

Danimarkalı filozof S. Kierkegaard(1813-1855) ise mizah ve ironinin sadece edebi araçlar ya da yaşama yönelik tutumlar olmayıp, varoluşsal nitelik taşıyan durumlar olduğunu vurgulamıştır. Kierkegaard'a göre mizahın özünü, yaşamın çelişkileri, uyumsuzlukları oluşturur. Bu çelişkiler salt mantıksal olmayıp, mantıksallığın da ötesinde varoluşsal çelişkilerdir, yani kişinin varoluşu ile yaşam arasındaki çelişkilerdir. Bu çelişkiler karşısında mizahçı tutarsızlıkları bireye bir çıkış yolu gösterebilecek daha ileri bir perspektiften görerek, şaka yoluyla dile getirmek ve dikkat çekmek durumundadır. (Kierkegaard, 2009: 272).

Şüphesiz mizahı/nükteyi içinde yeşerdiği kültürel ve tarihsel bağlamdan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumun kültürel ve geleneksel yapısına ilişkin unsurları ve bir “değerler sistemini”, dolayısıyla “toplumun kimliğini” mizahında bulabilmek mümkündür.

Zira kültür, oluş halindeki bir süreçtir, donmuş bir formlar şemasının kendisini gerçekleştirdiği bir yer olmayıp, özgür yaratmaların dünyasıdır. Başka bir deyişle kültür, bir anlamlar sistemi, anlamlar dokusudur. Bu anlamlı doku bütünlüğü içerisinde bilim, felsefe, sanat, dil, din, ahlak vb. ögeler yer alır ve her bir öge, içinde yeşerdiği kültürün ahlakı, sanatı, dünya görüşü, dili vb. diğer öğeleriyle ilişki içerisinde bulunup birbirini etkiler. Dolayısıyla bu anlamlı doku bütünlüğünün içindeki her yansıma, her dışa vurum, o kültür ve geleneğin değer sistemi ve “olan” ya da “olması gereken” insan anlayışı hakkında izler taşır.

Bu durumu Aziz Nesin “Gülmece her şeyden önce içinde doğduğu toplumun ekonomik ve sosyal koşullarına, kültür düzeyine, tarihine, geleneklerine, göreneklerine, törelerine bağlıdır ve bütün bunları gülünecek biçimde yansıtır. Bütün bunlar da her ulusta ayırım gösterdiğine göre, bu ayırım oranında ulusların gülmeceleri ve gülmecelerden etkilenmeleri arasında ayırım olması doğaldır.” biçiminde dile getirmiştir. (Çetinkaya, 2006: 27).

Sözü edilen bu durumun en güzel örneğini Nasreddin Hoca'nın nüktelerinde bulabilmek mümkündür. Hoca'nın nükteleri döneminin sosyo-kültürel vb. tüm dinamiklerini yansıtarak adeta dönemin bir aynası niteliğini taşımaktadır.

Hoca, nükteleriyle bireysel kalıpların üzerine çıkıp toplumsal olana yükselebilmeyi başarmış, yalnız gününün sorunlarına değil, bugüne değin uzanabilen toplumsal sorunlara, aile problemlerine, geçim sıkıntılarına, umutsuzluk, yolsuzluk, rüşvet, din adamlarının bağınazlığı,

yöneticilerin adaletsizliği, baskıcı yönetimler, bilgisizlik, dalgınlık, ağırkanlılık, beceriksizlik, saflık, cimrilik, gibi pek çok soruna dikkat çekerek, nükteleri yoluyla kültürümüzün yitirdiği değer ya da normlara ilişkin bir tür uyarı ya da hatırlatmada bulunmuş, misafirperverlik, dürüstlük, dindarlık, hoşgörü, saygı, sevgi, şefkat vurgusu yapmıştır. (Kurgan,1996:39; Toygar,1977:164-168)

II.NASREDDİN HOCA’NIN TEMEL İLGİSİ: İNSAN VE İNSANİ DEĞERLER

Nasreddin Hoca’nın nüktelerinin asıl konusu insan ve insan problemleridir. Yanlışları, zaafı, sakarlıkları, gülünç yönleriyle insan, Hoca’nın fıkralarının konusunu oluşturur. Hoca insanın “başlı başına bir değeri” olduğunu düşünerek, insanı kırmadan insan ve toplum sorunlarına dikkat çekmeye çalışmış, çözümler önermiştir.

Hoca, toplumu mesafeli bir tavırla değerlendiren bir kişi olmayıp, bizzat toplumun içinde yer alan, toplumun aynası olan bir kişiliktir, nükteleri ise bu aynada yansıyan insan görünümleridir.

Hoca, insan sorunlarını, olayların bizzat kahramanı olmadığı durumlarda bile iyi bir gözlemci olarak izlemiş, tarafsız şekilde tespit etmiş, haklı ile haksızı ayırt etmiştir. O, gerek toplumdaki gerekse bireydeki aksaklıkları, yanlışlıkları fark ederek, kişilerin bizzat kendilerinin de hata ve yanlışlarını görmelerini sağlamak suretiyle onlara yol göstermek ve sorunlara karşı ustaca çözümler üretmek amacıyla olmuştur.

Hoca, hataları tatlı dille düzeltmiş, insanlara “hoşgörü” ile yaklaşmış, sorunlara farklı açılardan bakabilmeyi ve baktırabilmeyi hedeflemiştir. Onun her söylediği söz, yaptığı iş, bir hikmete, sağduyuya ve dini-ahlaki esaslara dayanmış ve kültürümüzün olmasını arzuladığı insan anlayışına referansta bulunmuştur. Kısacası Hoca’nın nüktelerinin bütünlüğü içinde insan, değer ve dünya görüşümüzün izleri gizlidir.

Şüphesiz Hoca’nın nükteleri dış görünüşüyle şen öğeler içerse de, o asıl derinliklerinde barındırdığı mana itibarıyla önem taşımaktadır. Ancak nükteler derinliklerinde acılara, olumsuzluklara, bir takım eksikliklere dikkat çekmiş olsa da, bu durum karamsar olmayı değil, o konuda bize verilen mesajı fark etmeyi gerektirir.

Dünyayı güldüren Hoca’nın gülümseyişinde dönemin şartları gereği bir hüznün, gülümsemelerinde kara bir yüz vardır. (Usta, 2005:41) Ancak Hoca iyimserliğiyle bu olumsuzlukların üstesinden gelinebileceğini düşünür. Ona göre önemli olan, olaylara ve nesnelere herkesin bakış açısından “farklı bakabilmek” ve onlardaki “hikmeti” bulmaya çalışmaktır. İnsanlar ancak bu yolla gerginlik yaşamaksızın olaylardan ders alabilir ve onları tatlıya bağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında bazen sıra dışı dönemlerde çekilen acıların insanları birbirine yakınlaştırdığı ve onların “insan olmanın bilincine daha iyi varabilmesine” imkan verebilen dönemler olduğu görülür.

III. HOCA’NIN FIKRALARINDA ALTI ÇİZİLEN EĞİTİM İLKELERİ

Nasreddin Hoca döneminin tüm dini ve müspet bilimlerinden haberdar bir kişi olarak olaylara farklı bir bakış açısından bakabilmesinin de etkisiyle, insanlara dönemin koşullarının ağırlığına rağmen ümidini yitirmeme mesajı vermiştir. Onun temel amacı her zorluğun kolay bir yanı olabileceğini fark ettirmek ve mizah yoluyla insanları iyiye yöneltmek, kötülüklerden sakındırmaktır. Bir halk eğitimcisi olarak o, güldürerek eğitmek, doğru davranışlara

yönlendirmek amacındadır. Hocanın fıkralarından hareketle eğitiminin başlıca ilkeleri şu şekilde belirginleştirilebilir:

III.1: İNSAN BİZATİHİ BİR DEĞERDİR: İNSANI TANIMAK GEREKİR; İNSANI DEĞİL, OLUMSUZ DAVRANIŞI KRİTİK ETMEK ESASTIR.

Hoca insanın asli bir değeri olduğunu düşünmüş ve onu eğitebilmek için öncelikle insanı iyi tanımanın önemine işaret etmiştir. Bu sebeple Hoca'nın eğitimciliği medrese ya da dergahla sınırlı kalmamış, hayatın ve toplumun içinde de devam etmiştir. Hoca, halk eğitiminin ilkelerini bazen dolaylı yollarla bazen de bu imkanın olmadığı durumlarda doğrudan doğruya bizzat kişiye yönelik olmasa da *olumsuz davranışa yönelik kritik yapmak* suretiyle verebilmiştir. (Özbek,2004:458)

Hoca, insanı anlamak açısından insan psikolojisinin ve toplum gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Nüktelerinde insan, toplum, yaşam ve eğitim arasında sürekli ilişkiler kurmuştur. Bu sebeple fıkraları “soyut” bir düzlemde kalmamıştır. İnsana her şeyden çok değer veren Hoca, insanların dış görünüşleriyle değerlendirilmemesi gerektiğini, asıl değer bizzat kendisinde olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Aşağıdaki nükte bu açıdan önemlidir.

Hoca'yı bir ziyarete çağırmışlar. Eski cüppesini giyip gitmiş. Kimse kendisine aldırış etmemiş. O da hemen evine dönüp, yeni cüppesini ve kürkünü giymiş. İkinci gelişinde merdiven başında karşılayıp, büyük saygı göstererek yukarı çıkarmış, baş köşeye oturtmuşlar. En iyi yemekleri ona ikram etmişler.

Hoca, her yemek gelişinde kürkünün yakasını kase ya da tabağa daldırıp, “Ye kürküm ye!” demeye başlamış.

Hocam, demişler, “Ne yapıyorsun?”

“Mademki, demiş Hoca, saygı da ikram da kürkedir, yemeğe de o buyursun!”
(Demirci,2020:79)

III.2: BİREYSEL ÖZELLİKLER VE YETENEK FARKLILIKLARI GÖZÖNÜNDE BULUNDURULMALIDIR.

Hoca insanların farklı bireysel özelliklere ve yeteneklere sahip olmaları sebebiyle ilgi ve ihtiyaçlarının da farklı olabileceğini belirterek, insanların seviyelerine göre anlayabilecekleri bir üslupla davranmanın gereğine inanmış, kısa ve öz konuşmayı tercih etmiştir. İnsanların gelişim kapasiteleri ve yetenekleri dikkate alınmadan yönlendirilmeye çalışıldığında verimli sonuçlar elde edilemeyeceğini belirterek, eğitim prensipleri içerisinde bireysel farklılıkları son derece önemli bir unsur olarak görmüştür. (Özbek,2004:341-342)

Bilineceği üzere Batılı eğitimciler eğitimde bireysel farklılık konusunun önemini ancak XVII. yüzyılda fark etmeye başlamışlar, uygulamaya ise ancak XIX. yüzyılda geçebilmişlerdir. Çağdaş bir yaklaşım olan varoluşçu eğitim anlayışında bireysel farklılıkların ve öğrencilerin bireyselliklerinin korunması çabasının temel teşkil ettiği görülür. Bireyin öznelliğini ve bireyselliğini temele alan varoluşçu eğitimde öğrencilerdeki sorumluluk duygusu ve kendi yetileri konusunda bilinçlenme davranışı geliştirilmeye çalışılmıştır. (Gutek,2001:140-150)

Hoca nüktelerinde korkuları, şüpheleri, bencillikleri, zayıflıkları kısacası tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle farklılıklar gösteren insanı ele almış, onun hassasiyetlerine ve psikolojik

özelliklerine önem vermiştir. Nasreddin Hoca, insanları tanıyıp anlayabilmede onların bireysel ve psikolojik özelliklerine göre yaklaşabilme becerisinin olması gerektiğini düşünmüştür. Bu konudaki fıkralardan birine bakılacak olursa;

"Adamın biri Hoca'ya kadılık yaparken gelip, hasmı hakkında verip veriştirdikten sonra: "Haklı değil miyim?" diye sorar.

Hoca da "Haklısın!" der. Adam gider, bu kez hasmı gelir. O da giden için ağzına geleni söyleyip kötüledikten sonra sorar: "Haklı değil miyim? Hocam?" der.

Hoca da: "Yerden göğe kadar haklısın" der.

İki adamı ve Hoca'yı dinleyen karısı kendini tutamayarak sorar: "İlâhi Hoca efendi, ne garip insanınsın, birini dinledin, haklısın dedin, ötekini dinledin, ona da haklısın dedin, bu ne biçim iştir?"

Hoca bir süre düşündükten sonra: "Vallahi hanım, galiba sen de haklısın!" der (Demirci,2020:140)

Bu konudaki bir diğer fıkra ise şöyledir:

Hoca'nın bir komşusu göle düşer. Arkadaşları ona yardım etmek isterler. Elini ver de seni çıkaralım derler. Fakat adam boğulup ölme tehlikesine karşın elini vermez. Cimrilik bu denli ruhuna işlemiştir. Onun bu durumunu bilen Hoca, uygun bir yöntemle adama "Alın elimi sizi çıkarayım" deyince, adam, Hoca'nın elini tutar ve boğulmaktan kurtulur. (Özçelik,2005:69)

III.3: EĞİTİMDE SORU CEVAP YÖNTEMİ ESASTIR.

Nasreddin Hoca, öğrencileriyle olduğu gibi halkla da sürekli "diyalog" halinde olmuş, "soru cevap metodunu" sıklıkla kullanmıştır. O, hem soru sormuş hem de kendisine sorulan sorulara yanıt vermiştir. Hoca soru sorabilmeyi, soruların doğru yanıtlarını bulgulatabilmeyi, kalıplaşmış düşünceleri ya da tabuları sorgulatarak ortadan kaldırabilmeyi amaçlamıştır. Onun nüktelerinin pek çoğu kendisine sorulan soruların yanıtlarından oluşmuştur. Örneğin bu sorulardan birine Hoca'nın verdiği yanıtı bakılacak olursa;

Bir gün bir papaz: "Sizin Peygamber mîraca çıktı ve gökleri gezip dolaştı, değil mi?" şeklinde alaycı bir soru sorar. Arkasından da: "Bu nasıl oldu? Merak ediyorum doğrusu!." diyerek bir ilâvede bulunur.

Hoca alay edilmek istendiğinin farkındadır. Hemen elini sakalına götürerek, derin derin düşünür ve mütebessim bir sîma ile: "Sizin İsâ'nın bıraktığı merdivenle!"yanıtını verir. (Demirci,2020:142)

Bir başka fıkra ise şöyledir:

Bir gün bir ölüyü gömmeye giderken, medrese öğrencilerinden ikisi kenara çekilip şu meseleyi tartışmaya başlar: "Cenazeyi götürürken, tabutun sağında mı, solunda mı, arkasında mı, önünde mi durmak daha iyidir?"

Hoca'nın verdiği yanıt oldukça mânidârdır: "İçinde bulunmayın da, neresinde bulunursanız bulunun!." (Demirci,2020:146)

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere hazırcevaplılığı ile dikkat çeken Hoca'nın noktelerindeki diyaloglar genellikle kısa ve açıktır. Hoca sorular sorduğunda, sorulara cevap verdiğinde ve özellikle “tartışma” ortamı oluştuğunda onun amacı mantık oyunları ve süslü sözlerle muhatabını susturmak değil, düşündürmektir.

Bilineceği üzere “soru cevap yöntemi” ilk kez Yunan filozofu Sokrates tarafından bir sistem dahilinde kullanılmıştır. Sokrates'in yöntemi diyalog şeklinde gerçekleşen bir soru-cevap ve tartışma yöntemidir. İnsanlar arasında tüm görüş farklılıklarına rağmen kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişmeyen birtakım genel ve nesnel doğruların bulunduğu inanan Sokrates, bu doğrulara ulaşmak için iki kişinin biriciklikleri ve bütün varlıklarıyla katılıp katkı yaptıkları ortaklaşa bir araştırma yöntemini diyalog biçimiyle, diyalektik araştırmayı kullanmıştır. (Cevizci,1998: 68) İnsanlara üçüncü kişiler olarak başvuran öyküsel anlatımların tersine diyalog insanları “yüz yüze” getirme özelliğine sahiptir. (Versenyi,1998:167)

Başka bir deyişle diyalog, düşünsel bir tartışma ve araştırmada birbirleriyle karşı karşıya gelmiş, birbirlerine karşıt düşüncelere sahip iki kişinin etkin katılımını, bu kişilerin bir konuyu birlikte araştırmalarını, değerlendirmelerini, o şeyi tüm yönleriyle tartışmalarını ve ona tüm argümanları gözden geçirdikten sonra, bir yanıt bulmalarını gerektirir. Diyaloga katılanlar kişisel karşılaşmalarında birbirlerini ayrı bireyler olarak tanırlar ve bu tanıma birinin diğerinin biricikliğini ve bireyselliğini tanınmasıyla da eş anlamlıdır. (Cevizci, 1998:68; Versenyi,1998: 167)

Sokrates'in iki aşamalı yönteminin ilk aşaması olumsuzdur; yani bu aşamada Sokrates bir konuda uzmanlık, bilgiçlik taslayan insanlara bilgisizliklerini göstererek, onların bilgisizliğinin bilincine varmasına imkan sağlamak amacındadır. Aksi taktirde bu insanlar bilgiye zaten sahip olduklarını zannettikleri için bilgi açlığı duymayacaklardır. Onlar ancak bilgisizliklerinin farkına vardıklarında bilgi açlığı duyacaklar, öğrenme ve araştırma çabasına gireceklerdir. Öğrenciyi bir bilgi araştırmasına yönleltebilmek ve bilgisizliğinin bilincine vardirmek için Sokrates'in yöntemi öncelikle bir çürütme yöntemidir. O, muhatabının verdiği yanıt ya da tanımdan çelişkili sonuçlar çıkarır. (Cevizci,1998:66-67)

Yönteminin ikinci adımı ironidir. Sokrates'e göre, insanların en önemli eksikliği ahlak alanındaki bilgisizlikleridir. O bu duruma dikkat çekebilmek için ironi ve bilgisizlik maskesini kullanır. Kendisinin hiçbir şey bilmediğini söylerken karşısındaki tartışmacıyı yücelten Sokrates, onun bilgisinden yararlanmak istediğini belirtir. Tartışma ilerledikçe karşısındakinin tartışılan konuda bilgisizliği ortaya çıkarken, kendisinin bilgisiz biri olmadığı izlenimi oluşmaya başlar. Böylece Sokrates'in muhatabı olan tartışmacı, başlangıçtaki özgüvenini yitirir. Sokrates ise, muhatabının bilgisizliğinin bilincine varmasına yardımcı olarak onu ironi aracılığıyla bilgi yoluna sokar. (Cevizci, 1998:67)

Sokrates, kavramsal ya da genel tanımlara ulaşmaya yönelik bir araştırma ile bilgelik, adalet, cesaret, ölçülülük gibi değerlerin anlamı tam olarak bilinmedikçe bu değerlere uygun bir eylemde bulunulamayacağını, bu eylemlerin hayata geçirilemeyeceğini düşünür.

III.4: DÜŞÜNÜRKEN SEBEP-SONUÇ İLİŞKİSİ KURULMALIDIR.

Doğru düşünmede “sebe-sonuç ilişkisini” göz önünde bulundurmak önemlidir. Hoca’nın nüktelerinde sebep sonuç ilişkisini gözden kaçırmayan bir düşünme biçimi bulabilmek mümkündür.

Örneğin bir gün Hoca’nın tuza bastığı bir çömlek peynir çalınır. Hoca hemen gidip, köyün çeşmesi başında beklemeye koyulur.

Sorarlar: “Niye burada bekleyip duruyorsun?.”

Hoca, “Peyniri çalanları yakalamak için!” der. “Allah Allah bu nasıl iş” derler.

Hoca, “Basbayağı! Peyniri yiyen suya gelir” der. (Özbek,2004:132)

III.5: AMAÇ VE ARAÇLARIN İYİ BELİRLENMESİ GEREKİR.

Hoca’nın nüktelerinde altını çizdiği hususlardan biri de kişinin bir iş yaparken amacının ne olduğunu, amaca ulaşabilmek için kullanacağı araçları iyi belirlemesi, planlı ve gayretli olması gerektiğidir. “Olasılıklar” göz ardı edilmemeli, tedbir elden bırakılmamalıdır:

Bir akşam Hoca karısına, “Yarın hava yağmurlu olursa oduna, açık olursa çift sürmeye gideceğim” demiş.

“İnşallah de Efendi” demiş karısı.

Hoca kızmış, “Niye diyeceğim? Ya o olacak ya öteki.” demiş.

Ertesi günü hava yağmurlu imiş. Hoca, ormana gitmek üzere erkenden evden çıkmış. Biraz sonra bir Sipahiye rastlamış. Sipahi sormuş: “Filan köye nereden gidilir? ”

“Bilmem” deyip ormanın yolunu tutmak istemiş Hoca.”

Sipahi kamçıyla vurarak; “Çabuk önüme düş! Beni o köye götüreceksin!” diye buyurmuş.

Hoca istemeye istemeye yolunu değiştirip, adamı epey uzaktaki köye götürmüş. Evine de akşam dönebilmiş.

Kapıyı çalıp da karısı: “Kim o diye” seslenince, “Aç hanım aç, inşallah ben geldim” demiş. (Kabacalı,1991:121)

III.6: KONULARA ELEŞTİREL BİR TAVIRLA YAKLAŞILMALIDIR.

Hoca’nın problemlere “eleştirel” bir tavırla yaklaştığı, delillere dayalı bir tartışma yolu izlediği, olayları değerlendirirken “sebe-sonuç” ilişkisini dikkate aldığı görülmektedir. O, ahlaki, hukuki, dini vb. tüm aksaklıklara eleştirel bir biçimde yaklaşarak onlara dikkat çekmiştir. Aşağıdaki nükte dini açıdan önemi itibariyle farz, sünnetten önce gelmesine rağmen, sünnetleri farzın önüne geçiren bir yaklaşımı eleştirmektedir.

Bir gün Hocaya dostları “Hoca Efendi, oruç tuttuğun yok. Niçin sahurda kalkıp yemek yiyorsun?” diye sorarlar.

Hoca şu cevabı verir: “Farzı terk ettik diye sünneti de mi terk edelim.” (Özbek,2004:290)

III.7: KOŞULLU ÖĞRENME.

Hoca'nın eğitim ilkeleri arasında “koşullu” öğrenmenin izlerini taşıyan örnekleri bulabilmek mümkündür. Bilineceği üzere öğrenme türlerinden biri de koşullanma yoluyla öğrenmedir. Koşullu öğrenmede “tabii uyaran” ve “koşullu uyaran” olmak üzere iki temel unsur vardır. Tabii uyaran, normal şartlarda tabii olarak tepki gösterilen uyaranlardır. Örneğin aç bir insan ya da hayvan için yiyecek tabii bir uyarandır. Yiyecek ile tükürük salgısı arasındaki ilişki öğrenilmemiş bir davranış olan refleks ilişkisidir. Koşullu uyaran ise, tabii uyaranın yerini alan uyarandır. Örneğin yiyecek ile eş zamanda ya da çok az bir zaman farkı ile bir başka uyarıcı-örneğin, Pavlov örneğindeki zil- birlikte verilirse ve bu süreç tekrarlanırsa, bu yeni uyarıcı da tükürük salgısına neden olur. Bu koşullanmanın olabilmesi için belli ölçüde tekrarın yapılması gerekir. (Ankay,1990:67-69)

Hoca'nın bu konudaki noktelerinden birinde, ıslık ile eşeğin su ihtiyacının giderilmesinin eş zamanlı olduğu görülmektedir:

Birgün Molla Nasreddin'e babası eşeği suya götürmesini buyurmuş.

Nasreddin: Gidemem baba! Dudağım uçukladı demiş.

Babası kızmış: Dudaklarının uçuklamasıyla eşeğin suya götürülmesinin ne ilgisi var? diye çıkmış.

Nasreddin, “Uçuklamış dudakla ıslık çalamıyorum, ben ıslık çalmazsam, eşek sulamaya getirildiğini nereden bilecek” yanıtını vermiş. (Demirci,2020:23)

III.8: EZBERCİLİĞE KARŞI BİR YAKLAŞIMIN BENİMSENMESİ.

Hoca'nın noktelerinde altı çizilen belki de en önemli eğitim ilkesi “ezberciliğe karşı” olan tavidir. Hoca, medreselerdeki yabancı dil öğretiminin ezberciliğe önem vermesini aşağıdaki fıkrasıyla eleştirmektedir:

Bir gün Hoca'nın annesi çamaşır yıkayacaktır. Hoca'dan kül getirmesini ister. Hoca, külhana varır ama kül bulamaz. Eve dönerken yolda o zamanlar “ekser” denilen paslanmış çiviler görür. Bunları annesine getirir.

Annesi çivileri görünce şaşırır. Ekser değil, kül istediğini söyler.

Hoca hemen cevap verir. “Sen de benim gibi medreseye gidip Arapça okusaydın, “ekser için kül hükmü vardır”, kuralını bilir, böyle konuşmazdın” der.

Böylece Hoca ezberci eğitimi eleştirip, noktelerinde bilginin içselleştirilmesinin, hayatla bütünleştirilmesinin ve bir işe yaramasının gereği üzerinde durmuştur.

III.9: EĞİTİRKEN SOMUT ÖRNEKLERE YER VERİLMELİDİR.

Nasreddin Hoca, noktelerinde “bireysel farklılıklar” kadar çocukların yaşları gereği olan kavrayış (somut-soyut) özelliklerinin farklılığını da göz önünde bulundurmıştır. Bugün de bilinmektedir ki, belli başlı eğitim öğretim ilkelerinden biri, “somuttan soyuta” ilkesidir. On iki on üç yaşından küçük olan çocuklara kavramların kazandırılması için konuların öncelikle somut olarak verilmesi gerekir. Zira bu yaşların altındaki çocuklar zihinsel gelişimleri itibarıyla öncelikle soyut şeyleri kavrayabilmekte yetersizdirler. Bu sebeple somut nesnelerden hareketle soyut kavramlara geçiş yapılmalıdır. (Büyükkaragöz vd.,1999:55)

Benzer şekilde yakından uzağa ilkesi de bir eğitim öğretim ilkesidir. Yani çocuklar yakın çevredeki olay ve varlıkları daha yakından tanıma ilgi ve isteği duymaktadırlar. Bu nedenle çocuk, yakın çevresini daha iyi anlamaktadır. Yakın çevre çocuğun doğup, büyüdüğü evini, ailesini, mahallesini, okulunu, köyünü, kasabasını, ilçesini, ilini ve ülkesini kapsamaktadır. (Büyükkaragöz vd.,1999:55-57)

Nasreddin Hoca nüktelerinde de aynen bu ilkede dile getirildiği gibi örnekler kullanılmaktadır. Onun nüktelerinin mekanları toplumsal yaşamın vuku bulduğu sokak, semt, çarşı, pazar, cami, medrese, mahkeme gibi alanlar iken; nüktelerindeki kişiler ise yine toplumsal yaşamda karşılaşılan gerçek ve canlı örneklerdir. Nüktelerin temel karakterleri arasında Hoca'nın karısı, oğlu, kızı, eşi, komşuları, alış verişte bulunduğu esnaf, öğrencileri, yörenin Kadısı gibi simalar sayılabilir. Mekan ve karakterlerin gerçek yaşamdan seçilmesi Hoca'nın sözlerinin ve verdiği mesajların kolay anlaşılması ve kalıcılığı açısından önem taşımaktadır. (Efe,2004:9)

III.10: EĞİTİMDE GEÇMİŞ/GELENEK VE GELECEK BAĞININ KURULARAK BÜTÜNSELLİĞİN YAKALANMASI.

Hoca öğrencilerini ve halkı eğitirken geçmiş ve gelecek bağının kurulmasına özen göstermiştir:

Bir gün Nasreddin Hoca ders vermek üzere camiye giderken eşiğine ters biner. Yanında bulunan öğrenciler:

“Hoca Efendi!...Niçin eşiğe böyle ters bindiniz?” diye sorarlar..

Hoca da hiç düşünmeden: “Eğer doğru binsem siz arkamda kalırsınız. Siz önde gitseniz ben arkamda kalırım ve yüz yüze gelemeyiz. Eşiğe, camiye varıncaya kadar yüz yüze gelebilelim diye ters bindim” cevabını verir. (Kabacalı,1991:186)

Bu fıkrada Hoca'nın eşiğine ters binerek önde yürümesi, onun hem statüsüne uygun davrandığını hem de yüksek statüsüne rağmen halk ile arasındaki kopukluğu önlemiş olduğunu, (Dökmen, 2003:31) onlarla iletişime özen gösterdiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Hoca'nın geçmişin/geleneğin ve geleceğin birlikte değerlendirilmesine, kişinin tarihsel-kültürel kökleri ile bağlarını koparmadan dikkatini geleceğe/ileriye yöneltmesine vurgu yaptığı ifade edilebilir.

Bu fıkra tasavvufi açıdan ise şöyle yorumlanmıştır. Tasavvuf geleneğinde nefis eşiğe benzetilmiştir, yani “eşek” nefsi temsil etmektedir. Nasreddin Hoca'nın “eşiğe ters binme” hikâyesi bu durumda “eşiğin yönü yanlış tarafı gösterir, aksi istikamette hareket et ki, doğruyu bulasın” şeklinde anlamlandırılmıştır. İmamlık, kadılık, vaizlik gibi görevlerle halkın manevi terbiyesinde rol oynayan Hoca kötülüğü emreden nefse karşı kişileri uyarmıştır.

III.11: “DEĞERLER” DOĞRU TANITILMALI VE BU DEĞERLER HAYATA GEÇİRİLMELİDİR.

Sokrates gibi Nasreddin Hoca da, bilenlerin bilmeyenlere öğretmesinin, bilmeyenlerin bilmediklerini bilenlere sormalarının gerekliliğini her fırsatta belirtmiş, özellikle yitirilen ahlaki-kültürel değerlere nükteleri yoluyla dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu değerlerden biri de itidal, aşırılıklardan uzak durmak, ölçülü ve dengeli olmaktır. (Özbek,2004:214) Cimriliği olduğu

kadar savurganlığı da eleştiren Hoca, ölçülülüğü elden bırakmamak gerektiğine dikkat çekmiştir.

Şu örnek bu bağlamda dikkate değerdir:

Hoca, ateş yakıyormuş. Körüğü kullandıktan sonra ağzını sıkıca tıkayıp duvara asmış. Körüğün ağzını ne diye tıkıyorsun Hoca demişler.

“Tıkamayım da içindeki onca hava boşa mı gitsin, ben savurganlıktan hoşlanmam” demiş. (Kabacalı,1991:145)

Bu konudaki bir diğer fıkra ise şöyledir:

Cimri bir adam olan Subaşı bir gün Nasreddin Hoca'ya der ki: “Hocam bana şöyle tavşan kulaklı, karınca belli, zarif bir tazi bulurseniz, ne iyi olur!”

“Hay hay diyen Hoca, birkaç gün sonra besili ve kocaman bir çoban köpeğiyle subaşının yanına “Tazınızı getirdim efendim” diyerek varmış.”

“Bre Hoca bu ne biçim tazi diyen Subaşıya Hoca “Merak etmeyiniz efendim, bu hayvan sayenizde yakında taziya döner” demiş. (Demirci, 2020:70)

Gerek Nasreddin Hoca gerekse Sokrates, toplum içindeki kişilerin aykırılıklarının ya da bilgisizliklerinin bilincine varmalarına yardımcı olmaya çalışmışlar, “değerler” tam olarak bilinmedikçe onların davranış düzeyinde “uygulamaya konulamayacağına” dikkat çekmişler, yanlış olanı düzeltmenin yolunun “doğruyu fark ettirmek” olduğunu düşünmüşlerdir. Bunu yaparken de nükte ve ironiyi kullanmışlardır.

III.12: DOĞRU OLAN, “YAPILMASI GEREKEN” VURGULANMALIDIR.

Hoca'nın nüktelerinde altı çizilen hususlardan biri de negatif eğitimin zararı, yani eğitimde yapılmaması gerekeni söylemek, “yapma” denilerek uyarıda bulunmak yerine, mümkün olduğunca yapılması gerekenin yani “doğru” olanın altının çizilmesidir.

Sokrates, her tür kötülüğün nedeninin günahkar bir iradede değil, bilgi eksikliğinde bulunduğunu ifade etmiştir. (Cevizci,1998: 74-75) Sokrates'e göre, hiç kimse bilinçli olarak ve isteyerek kendisi için kötü olanı yapamaz. Kötülüğün nedeni bilgi eksikliği yani doğru olanın bilinmemesidir.

Hoca'nın nüktelerinden de anlaşıldığına göre, kişi, doğruyu bilmediği konularda kendini kurtarabilmek amacıyla kaçamak yanıtlar vermek yerine, “bilmiyorum” deme cesaretini gösterebilmelidir. “Eğitilmemiş, ahlaki bilinci gelişmemiş insanların ne denli zararlı” olabileceklerine dikkat çeken Hoca, bilgisiz ve tecrübesiz insanların, iyi niyetli olsalar dahi hata üstüne hata yapabileceklerini dile getirir. Şu nükte bunun en güzel örneklerinden biridir:

Öküzün teki su içmek için kafasını küpe sokar. Ne kadar çabalasa da bir türlü çıkaramaz. Kimse de öküzün başını küpün içinden çıkartmayı başaramaz. Sonunda çaresiz, Hoca'yı çağırırlar.

Hoca, “Bana keskin bir balta getirin” der ve önce baltayla öküzün başını keser. Ardından küpü kırıp, öküzün başını çıkartır. Sonunda da baltayla hayvanın boynuzlarını dibinden keser ve yanındakilere seslenir: “Tamam işte, boynuzları da kırıldı. Öküzün kafası bir daha küpün içinde kalamaz” der. (Özbek,2004:506-507)

Hoca, nüktelerinde kişinin hata yaptığı vakit hatalarını kabul etmek ya da yanlış olduğunu itiraf etmek yerine, ısrarla kendi düşüncelerine ters olan kanıtları görmezden gelmesinin ve kendi düşüncelerini rasyonalize etmeye çalışmasının insanı güç duruma düşürebileceğini belirtir.

III.13: TECRÜBEYE ÖNEM VERİLMELİDİR.

Eğitim sürecinde önemli hususlardan biri de, öğrencilerde dikkati uyanık tutmak, dikkat dağınıklığını önlemektir. Nükteleri yoluyla “tekdüzelikten arındırılmış”, kalıcı bir eğitimin örneğini sergileyen Hoca’nın dikkat dağınıklığını önlemeye özen gösterdiği görülür. Bunun için çoğu zaman konulara ilgiyi artırmak amacıyla onları “bilmece” haline getirerek sunduğu, “tecrübe” etmeden bazı konuların öğrenilemeyeceğini nükteleriyle ifade ettiği ve bizzat tecrübe etmenin önemine değindiği görülür.

Birkaç kafadar, bir gün Hoca’ya takılmak maksadıyla; “Hocam, sen mürekkep yalamışsın, bilirsin. Bizim arkadaşlardan birkaçı kendi aralarında tartışmışlar ve tartışmayı bitirememişler.” derler.

Hoca da merakla; “Tartıştıkları konu nedir?” deyince, içlerinden birisi; “Hocam, çaylak için bir yıl erkek, bir yıl dişi olur diyorlar, acaba doğru mudur? diye sorarlar.

Hoca’nın yanıtı şudur: “O sizin dediğinizi bilmek için insanın iki yıl çaylak olması gerekir. (Fuat,2016:84)

III.14: KALIPLAŞMIŞ BİLGİDEN UZAK DURUP; ŞÜPHE CANLI TUTULMALIDIR.

Hoca kendisine herhangi bir soru sorulduğunda bildiği konularda bile baştan savma davranmayıp “şüpheli” bir yaklaşımla tekrar araştırıp, sorgulayıp, öyle yanıt vermiştir. Eşeginin kaç ayağı olduğu sorulduğunda, “Akşamdan beri kontrol etmemiştim, belki bir değişiklik olmuştur” diye bir kez daha eşeginin ayaklarını sayması gibi. (Özbek,2004:159)

III.15: ÖDÜL VE CEZA DOĞRU KULLANILMALIDIR.

Nasreddin Hoca, öğrencilerin davranışlarını hoş karşılayan bir kişiliğe sahip olduğu için onun nüktelerinde aşırı sayılabilecek cezalandırma örneklerine rastlanmasa da, tedbir amaçlı bazı ceza örneklerini bulabilmek mümkündür:

Örneğin bir gün Hoca, kızının eline testi verip çeşmeye gönderirken iki tokat atıp, “Sakin testi kırma ha!” der.

Suçsuz kızcağızın gözlerinden yaşlar dökülerek çeşmeye yöneldiğini görenler “Efendi ne yapıyorsun? Günahsız yavruya böyle davranılır mı? Testiyi kırmadı ki dövüyorsun” diye çıkışlırlar.”

Hoca, bilgece bir edayla, “Böylesi doğrudur. Testi kırıldıktan sonra dövmüşsün neye yarar” der. (Özbek,2004:408-411)

Bugün cezanın pek çok yan etkisi olduğu bilinmektedir ve bu sebeple eğitim-öğretim esnasında ya da sınıf kontrolünü sağlamada önerilmemektedir. Bilineceği üzere “ceza” ve “olumsuz pekiştirme” farklıdır. Olumsuz pekiştirme davranış oluştuğunda istenmeyen etki sona ererken, cezada davranış oluştuğunda arkasından istenmeyen etki başlamaktadır. Hafif cezalar iyi amaçlarla kullanılsa bile, sıklaştırılırsa etkisini yitirmektedir. Cezanın istenmeyen yan etkileri vardır. Ancak cezanın zorunlu olduğu ve iyi sonuçlar verdiği durumlar da söz konusu

olabilmektedir. (Kazancı,1989:118-119) İstenmeyen davranışın bilinçli ve amaçlı şekilde yapıldığı durumlarda ceza gerekebilmektedir.

III.16: HER KOŞULDA İYİMSERLİK MUHAFAZA EDİLMELİ, ÜMİT YİTİRİLMEMELİDİR.

Hoca'nın eğitiminin temel unsurlarından biri de her koşulda iyimserliğini koruyabilmek, olaylara farklı bir yönden, pozitif açıdan bakabilmektedir.

Hoca bir gün ceviz ağacının altında otururken gözü bostandaki balkabaklarına ilişmiş. "Kocaman ceviz ağacının dallarında küçücük cevizler, yerdeki incecik dallara bağlı koskoca kabaklar! Bu işte bir terslik yok mu?" diye aklından geçirirken, ağacın dalından bir ceviz Hoca'nın başına düşüvermiş.

Hoca "Tövbeler olsun ya Rabbi! Sen işini bilirsin." Diyerek silkinmiş,"ya bu ağaçta ceviz yerine kabak olsaydı?"(Demirci,2020:117) demiş.

Böyle bir iyimserlik ve ümidini yitirmeme özelliği bir başka fıkrada ise şu şekilde ifade edilir.

Bir gün kendisi için çok değerli olan eşeğini kaybeden Hoca, onu aramaya koyulur. Ancak eşeğini ararken bir taraftan da türkü söylemektedir.

Etrafındakiler Hoca'ya: "Aman Hocam, hiç eşeğini kaybeden, türkü söyleyerek arar mı?" diye sorunca,

Hoca da: "Sormayın arkadaşlar, bakmadık bir şu dağın ardı kaldı. Orada da bulamazsam, siz bendeki feryadı o zaman görün." diye cevap verir. (Sakaoğlu, 2005: 152).

Hocanın fıkralarında genel olarak bakıldığında öğrencilerin iyi eğitilmesi, bilgisizliğe karşı mücadele edip, boş ve batıl inançlarla mücadele etmeleri, çalışkan ve sorumluluk sahibi olmaları, her konuda aşırılıklardan kaçınmaları, yalandan uzak durmaları, özeleştiri yapabilen örnek bir kişi olmaları gibi düşüncelere yer verilmiştir.

Sonuç olarak mizah ve nükte yaşamın zorlu deneyimlerinin üstesinden gelmede farklı bakış açıları sunabilen, duygu ve düşünce birlikteliğini sağlayarak insanlar arası iletişimi kolaylaştıran en etkili anlatım tarzlarındanıdır. Hoca, güler yüzlü ve iyimser kişiliğiyle, bireysel ve toplumsal vb. olumsuzlukların, çelişkilerin üstesinden gelebilmenin yolunu nüktede bulmuştur. O, nükteleriyle insanların duygu ve düşünce dünyalarına yönelmiş, onları güldürmenin ötesinde düşündürmüş, uyarılarda bulunarak sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, dostluk gibi değerleri kazandırmaya ve kendini beğenmişlik, iki yüzlülük, yalan söylemek, batıl inançlara saplanmak, dünya malına bağlanmak, gereksiz ve yersiz söz ve davranışlarda bulunmak gibi kötü eğilimlerden uzaklaştırmaya çalışmıştır.

Onun yöntemi gönül incitmeden düşündürmek ve bu yolla insan davranışlarında olumlu yönde değişiklik oluşturmak, aksaklıkları gülünç hale getirerek eleştirmek bir bakıma halkın günlük yaşamda dile getirmek isteyip de getiremediği düşüncelerini, itirazlarını kendi üslubuyla dile getirmek olmuştur.

Nüktelelerdeki mutsuzluklar, düzensizlikler ve tutarsızlıklar yoluyla Hoca, "mevcut olandaki" aksaklıkları göstererek "olması gerekene" dikkat çekmiş, insanlardaki "mükemmellik" düşüncesini harekete geçirmek istemiştir. O, koşulların tüm zorlayıcılığına

rağmen, göle yoğurt çalma örneğinde olduğu gibi, “olasılıkları” ve “iyimserliği” elden bırakmamıştır. Nasreddin Hoca, kıvrak ve keskin zekası, hazırcevaplığı, dostluk, dayanışma, ümit aşılayan fikirleriyle Türk dünyasının dışına taşan evrensel bir kişiliktir.

Hoca başkalarını eleştirmekle kalmayıp “öz eleştiri” yapma yeteneğine sahip olan insanların aşırılıklardan uzak, “ölçülü” ve “dengeli bir yaşam” sürdürmelerinin gereğine inanarak, insanların dış görünüşleri ya da sahip oldukları şeyler sebebiyle değil, “bizatitihî bir değer” olduklarını hatırlatmaya çalışmıştır. O, yazmamış, sadece söylemiştir. Ancak nükteleriyle insanların düşünce ve duygu dünyalarında derin izler bırakmış, kültürümüz insanının hislerine tercüman olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın şahsiyetinde şekillenen Türk halk düşüncesi, dünya görüşü, insan anlayışı ve toplum hayatında cereyan eden olaylara karşı alınan tavır ve tutumların genel yapısı fıkralara yansımıştır. (Yıldırım, 1999:26)

Bir eğitim teorisyeni olarak görülemese de, Türk İslam kültürünün değerlerini gayet iyi tanıyan, “nükte” ile “tefekürü” uygun bir biçimde birleştiren Hoca'nın fıkralarında derinlikli bir dünya görüşünün izlerini ve kültürel değer sistemimizin yansımalarını, dolayısıyla “halk felsefesi” denilebilecek bir bilgi hazinesini bulabilmek mümkündür.

Çoğu zaman evrensel denilebilecek fikirleri yerel imgelerle süsleyip bezeyen Nasreddin Hoca'nın fıkraları nihai noktada kültürümüzün sınırlarını aşmıştır. Dolayısıyla Hoca'nın fıkraları bir “edebi eser, bir halk bilim metni” (Görkem,2012:99,101) olmalarının ötesinde insan, toplum ve evren konularına yönelik fikri değerlendirmeleriyle zaman ve mekan boyutlarını aşarak “insan” ve “evrensel” değerlerle buluşmayı başarmış, millilikten evrenselliğe yükselmiştir.

Nasreddin Hoca, Türk halkının kültürel belleğinde yer alan sembol bir karakter olarak halk felsefesini, eleştirel düşüncüyü yüzyıllar boyu zirvede taşımıştır. O, tarih boyunca her dönemde halka hocalık yapma görevini üstlenmiştir. Hoşgörü çerçevesinde inşa ettiği eleştirel düşünce sistemi, Antik Yunan'daki felsefe sohbetlerinden bu yönleriyle çok daha arı (Özdemir, 2010: 28) bir hâldedir.

KAYNAKLAR

- Ankay, A. (1990), *İnsan ve Eğitim*, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bergson, H. (1996).Gülme, Komiğin Anlamı Üstüne Deneme, (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. & Çivi, C. (1999). *Genel Öğretim Metotları, Öğretimde Planlama Uygulama*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Cevizci, A. (1998).*İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Yayıncılık.
- Çetinkaya, G. (2006). “Gırgır Dergisinin Türk Halkbilimi Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Demirci,İ., (2020), *Nasreddin Hoca/Fıkraları*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Develioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- Dökmen, Ü. (2003). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Efe, A. (2004). *Dünyayı Güldüren ve Düşündüren Adam Nasreddin Hoca*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Fuat, M., (Der.). (2016). *Nasreddin Hoca Fıkraları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Göçgün, Ö. (2009.) “Süleyman Nazif’te Nükte ve Hazırcıvaplılık”, A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 39, Erzurum: Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, s.173-186.
- Gönel, H. (2011). “Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebi Sanatlar”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V.6/4 fall , p.163-182.
- Görkem, İ.(2012). “Nasreddin Hoca Olgusunun Algılanması ve Anlamlandırılması Üzerine”, Türkbilig, S.23:83-106
- Gutok, L.G.(2001). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. N. Kale), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kabacalı, A. (1991). *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Kazancı, O. (1989). *Eğitim Psikolojisi, Kuram ve İlkelerden Uygulamaya*, Ankara: Kazancı Matbaacılık.
- Keklik, N. (1983). *Filozofların Özellikleri- Felsefeye Giriş*, İstanbul: Doğu Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2009). *İroni Kavramı, Sokrates’e Yoğun Göndermelerle*. (Çev.S. Okur) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kurgan, Ş. (1996). *Nasreddin Hoca*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbek, A. (2004). *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, Konya: Esra Yayınları.
- Özçelik, M. (2005), *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Özden, Y.İ (2000), *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Özdemir, N.(2010). “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, Millî Folklor, S. 87, s. 27-40.
- Sakaoğlu,S.(2005). *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Toygar, K. (1977). “Nasreddin Hocamız ve Biz Türklerle İlgili Değer Yargıları”, Konya: Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri.
- Tural, S. K. (1991).“Nekre ve Nükte Kavramlarının Kültür İçindeki Yeri ve Fonksiyonları”, Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, s.52-56.
- Turan, A.(1997), “Nasreddin Hoca’nın Dini Kimliği”, Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu)Bildirileri.

Usta, Ç. (2005). *Mizah Dilinin Gizemi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Versenyı,L. (1988). *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, (Çev. A. Cevizci), Ankara: Gündoğan Yayınları

Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

(http://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/5_Okan-Alay_-MİZAH-KAVRAMI-VE-MİZAHIN-TARİHSEL-SÜRECİ)

(<https://www.sivrihisar.com.tr/nasreddin-hocanın-yonu-degil-esegin-yonu-ters.html>)

(<https://literarydevices.net/wit/>)

(tdk.sozluk.gov.tr)